

Мельничук В. В.

кандидат економічних наук, доцент

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОПОДАТКУВАННЯ ОПЕРАЦІЙ ЗІ ЗРУЙНОВАНИМ І ВТРАЧЕНИМ МАЙНОМ У РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ

Руйнування виробничих потужностей, складських приміщень, транспортних засобів та інших матеріальних ресурсів, яких зазнають українські підприємства внаслідок війни, створили безпрецедентні виклики не лише для економічної діяльності, а й для системи оподаткування. Якщо за звичних умов втрата активів мала поодинокий характер і врегульовувалася стандартними обліковими процедурами, то сьогодні масштаби пошкоджень та знищення майна фактично вивели цю проблему у площину масового економічного явища, що потребує спеціального правового та методичного підходу.

Під впливом бойових дій підприємства опинилися у ситуації, коли традиційні механізми документування втрат, визначення їх вартості та податкових наслідків виявилися непридатними або недостатніми. Багато суб'єктів господарювання фізично втратили доступ до майна, до бухгалтерських документів, до можливості провести інвентаризацію. Податкові норми, які будувалися на припущенні стабільності облікового процесу, автоматично втратили застосовність у тих регіонах, де відбувалося повне знищення інфраструктури або окупація. У результаті підприємства опинилися між необхідністю виконувати обов'язки та неможливістю їх виконання, що призвело до суттєвих розбіжностей.

Питання оподаткування втрат активів, відшкодування збитків, документування руйнувань та визначення податкових наслідків у кризових

умовах привертала увагу багатьох українських учених, а саме Л.Г. Ловінської, Н.С. Данлевської, І.В. Жук, Н.М. Малюги [4] тощо. Попри значний внесок учених у розроблення теоретичних і практичних підходів до відображення втрат майна, їх документального підтвердження та податкового трактування, варто зазначити, що низка важливих аспектів у наявних дослідженнях залишається поза увагою або висвітлена лише частково.

Одним із ключових практичних викликів є документальне підтвердження факту знищення або втрати майна. Традиційні первинні документи (акти списання, акти ліквідації, акти інвентаризації) у багатьох випадках неможливо сформувати через реалії сьогодення. Запроваджені державою механізми фіксації збитків – повідомлення через застосунок «Дія», акти обстеження від військових адміністрацій, дані з Реєстру пошкодженого та знищеного майна, фото- та відеофіксація – допомагають вирішити цю проблему. Однак на практиці податкові органи не завжди визнають ці документи достатніми, особливо коли йдеться про визначення податкових наслідків зі списання або ліквідації основних засобів. Така невизначеність підвищує ризик донарахувань, що ускладнює роботу підприємств у період обмежених ресурсів. В своїх працях Ловінська Л. Г. зазначає, що теперішня система регулювання бухгалтерського й податкового обліку не була розрахована на такі випадки знищення активів, що створює нормативні порушення у застосуванні законодавства України. У таких умовах підприємства вимушені адаптувати загальні норми Податкового кодексу до нетипових ситуацій, що нерідко призводить до помилок [3, с. 45].

Суттєві труднощі виникають і при визначенні податкових наслідків за податком на прибуток. Вітчизняне законодавство не містить окремої норми, яка б регулювала втрати, спричинені воєнним станом. В своїй діяльності підприємства змушені застосовувати правила щодо ліквідації основних засобів або списання запасів, хоча війна не є типовою підставою для вибуття активів. Найбільш проблемним є питання визнання витрат. У випадках, коли підприємство є достатньо великим, додаткові труднощі створюють різниці за

ПКУ, що часто нівелюють економічну логіку операцій. Погоджуємося з думкою Жук І. В. , яка вважає, що застосування загальних правил ліквідації основних засобів до активів, знищених унаслідок бойових дій, є економічно нелогічним, адже підприємство не приймало рішення про їх ліквідацію. В умовах війни виникла потреба у спеціальному механізмі, який би дозволяв коректно віднести втрати до витрат без ризику податкових донарахувань [1]

Не менш гостро постає проблема оподаткування ПДВ у разі втрати майна. Згідно з чинною нормою, знищення товарів або основних засобів підпадає під критерії використання їх у негосподарській діяльності. Це, у свою чергу, зобов'язує платника нараховувати компенсуючі податкові зобов'язання. Формально така позиція випливає з буквального тлумачення закону, проте в умовах війни вона виглядає надмірною та економічно необґрунтованою, адже підприємство фактично не використовує активи ні в господарській, ні в будь-якій іншій діяльності. Окремі роз'яснення податкових органів допускають ненарахування ПДВ при підтвердженні форс-мажору, але практика їх застосування залишається непослідовною, що знижує рівень правової визначеності.

Окрему групу податкових питань становлять компенсації за зруйноване майно, які можуть надходити від держави або міжнародних фондів чи організацій. Відповідно до загальних правил, такі надходження визнаються доходом, що формує базу оподаткування податком на прибуток. Водночас компенсації не є результатом господарської діяльності підприємства, а мають відшкодувальний характер. Однак ряд науковців, серед яких Данілевська Н.С., підкреслюють, що компенсації не формують економічної вигоди підприємства, а лише відшкодовують попередні втрати [2]. Наразі в чинному законодавстві відсутні спеціальні норми, що звільняли б такі надходження від оподаткування, хоча подібні механізми використовуються в інших країнах, які переживали масштабні руйнування.

Проблемним також є й питання відновлення майна за рахунок компенсаційних коштів, зокрема у частині формування первісної вартості, амортизації та можливості податкових коригувань. У випадку, коли компенсації надходять через тривалий час після втрати активу, підприємству доводиться коригувати раніше сформовані показники, що спричиняє як методологічні, так і практичні труднощі. Ускладнює ситуацію й те, що в обліковій та податковій площині компенсації розглядаються по-різному, що породжує ризики виникнення тимчасових та постійних різниць.

Узагальнюючи дослідження вітчизняних авторів і практику застосування норм Податкового кодексу України [5], можна констатувати, що система оподаткування операцій зі зруйнованим і втраченим майном є недостатньо адаптованою до умов воєнного часу, а чинне законодавство не забезпечує ні справедливого розподілу податкового тягаря, ні належного захисту інтересів підприємств. Доцільними видаються такі напрями вдосконалення:

- законодавче визначення переліку допустимих документів для підтвердження втрати майна у воєнний період;
- запровадження норм щодо операцій з майном, знищеним унаслідок бойових дій;
- звільнення компенсацій від оподаткування податком на прибуток або встановлення спеціального режиму їх визнання;
- уніфікація підходів бухгалтерського та податкового обліку до ліквідації активів, що дозволить уникнути дублювання різниць.

Отже, сучасні умови теперішньої економіки засвідчили, що існуючі податкові механізми не забезпечують належного й послідовного регулювання операцій зі зруйнованим та втраченим майном. Масштабність руйнувань, неможливість проведення стандартних процедур інвентаризації та обмежений доступ до первинних документів створюють ситуацію, за якої підприємства вимушені діяти у правовій невизначеності та підвищених податкових ризиках. Не менш проблемним є трактування компенсацій, які у

своїй сутності не формують нової економічної вигоди, але в окремих випадках підлягають оподаткуванню відповідно до чинних норм. За таких обставин очевидно є потреба у комплексному нормативному оновленні, яке має передбачати чіткий порядок документування втрат, спеціальні правила податкового відображення операцій із зруйнованими активами, узгодження бухгалтерського та податкового трактування ліквідації майна та визначення окремого підходу до компенсаційних виплат.

Список використаних джерел

1. Жук І. В. Обліково-аналітичне забезпечення підприємств у кризових умовах: сучасні виклики та напрями адаптації // Економіка і прогнозування. 2024. № 1. С. 45–58.
2. Данілевська Н. С. Компенсації за зруйноване майно: правова природа та податкове трактування. Фінанси України. 2023. № 7. С. 89–101.
3. Ловінська Л. Г. Фінансова звітність підприємств в умовах надзвичайних ситуацій. Київ : ДУТ, 2023. 212 с.
4. Малюга Н. М. Контроль та аудит втрат майна у воєнних умовах: проблеми доказовості. Бухгалтерський облік і аудит. 2023. № 10. С. 12–20.
5. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI (із змінами та доповненнями).